

Već više od 15 godina Rio Tinto u Srbiji istražuje vađenje i proizvodnju minerala jadarita, nazvanog po dolini reke Jadar gde je otkriven. Jadarit sadrži litijum i bor, i relativno retke i industrijski važne elemente. Litijum se koristi za litijumske baterije; bor se koristi u legurama, keramici, staklu. Prema nekim medijskim izveštajima, procenjuje se da postoji 200 miliona tona litijuma rude litijum borata u dolini Jadra, što bi buduće rudnike učinilo jednim od najvećih nalazišta litijuma na svetu, snabdevajući 10% svetske potražnje za litijumom.

Međutim, uprkos ekonomskom potencijalu u rudarskoj industriji, projekat ugrožava postojeću ekonomiju koja se zasniva na visokokvalitetnoj poljoprivredi. Reka Jadar i njena aluvijalna ravnica, zajedno sa uzvodnim pritokama i potocima blizu granice sa Bosnom i Hercegovinom, jedan su od relativno dobro očuvanih delova Srbije, gde se najveći deo meštana bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Prema poslednjem popisu stanovništva, oko 20.000 građana u ovom regionu aktivno se oslanja na poljoprivredu. Ovaj region pogodan je za proizvodnju meda, grožđa, voća, povrća i gajenje stoke. Nova rudnik pretila da sve to promeni i rezultirao je masovnim protivljenjem građana.

Vlada Srbije promovira ovu investiciju kao „projekat veka“, „projekat koji će Srbiju staviti na mapu visokih tehnologija“ i koji treba da posluži kao vodeći uspeh i Rio Tinto i Vlade Srbije. Međutim, postoje brojni problemi sa projektom, uglavnom zbog toga što Rio Tinto nije otkrio ključne informacije o tome kako će se litijum vaditi i kakvi će uticaji imati na stanovništvo; vlada Srbije nije putem prekograničnih konsultacija obavestila vlade Bosne i Hercegovine i Hrvatske o planiranom projektu; srpska vlada ponudila je nezakonitu podršku kako bi olakšala početni rad rudarske kompanije; a projekat će drastično i nepopravljivo promeniti životnu sredinu i život stanovnika koji tamo žive.

Nedostajući parametri projekta

Putem serije sastanaka sa civilnim društvom i članovima zajednice u 2020. godini, Rio Sava, ćerka kompanije Rio Tinto u Srbiji, otkrila je različite verzije parametara projekta koji su u razmatranju. Međutim, trenutni prostorni plan i strateška procena uticaja na životnu sredinu ne sadrže detalje o tehnologijama koje bi se koristile za proizvodnju litijuma; bilo kakav opis količine proizvoda, otpada i vode potrošene iz reka Jadar i Drina; detalje o uticaju na okolne gradove i opštine; ili šta će se dogoditi kada Jadar poplavi područja u kojima Rio Tinto planira da postavi hemijska postrojenja, flotacije, skladišta opasnih materijala ili eksplozivnih hemikalija.

Uprkos ogromnim naporima i potrošenih preko 200 miliona USD, Rio Tinto nije obelodanio konačni dizajn procesa, tvrdeći da je to njegovo intelektualno vlasništvo. Očigledno nije

važno što će ova „intelektualna svojina“ direktno ugroziti stotine kvadrata dobro očuvanog okruženja i sela.

Prostorni plan posebnog cilja, predstavljen u decembru 2019. godine, zahteva procenu ekonomske izvodljivosti i uticaja na životnu sredinu i društvo. Oni nisu sprovedeni niti dostavljeni na uvid javnosti. U planu je navedeno da će projektom biti obuhvaćeno 293,9 kvadratnih kilometara na teritoriji Loznice i Krupnja, gde postoje četiri delimično ili potpuno zaštićena područja, od kojih je najvažnije Tršić-Tronoša. Samo ležište jadarita nalazi se u dolini reke na poljoprivrednom zemljištu, a mineral je na dubini od 100 do 720 metara. Prema prostornom planu zona rudarskih aktivnosti zahvataće 854,8 hektara; zona proizvodnih i industrijskih aktivnosti zauzimaće površinu od 646,5 hektara; drugo zemljište koje će se koristiti za odlaganje industrijskog otpada, izgradnju pristupnih puteva i prateću infrastrukturu, prostiraće se u zoni od 358,5 hektara. Biće neophodno kupiti nešto zemlje i nekretnina i preseliti domaćinstva. Uprkos tome, plan nije pružio konkretne informacije o tome kako će projekat uticati na okolno područje i ljude koji tamo žive.

Prezentacije kompanije takođe nisu otkrile tačne brojeve o količinama vode, sumporne kiseline i drugih kiselina, teških metala i drugih otrovnih supstanci koje će se koristiti, pozivajući se na komercijalnu poverljivost.

Prema trenutno razvijenim tehnologijama, ekstrakcija litijuma je skup hemijskih procesa u kojima se litijum, visoko reaktivni alkalni metal, izoluje iz uzorka. Nakon što se mineralni materijal ukloni iz zemlje, mora se zagrejati i slomiti. Drobljeni mineralni prah se kombinuje sa hemijskim reagensima, kao što je sumporna kiselina, a zatim se suspenzija zagreva, filtrira i koncentruje putem procesa isparavanja kako bi se dobio litijum karbonat. Nastala otpadna voda se prečišćava za ponovnu upotrebu ili odlaganje.

Rio Sava navodi oko 16 hemijskih reakcija potrebnih u rudarstvu litijuma, a za izdvajanje jedne tone litijuma obično je potrebno oko 500.000 litara vode. Takva potreba za vodom iz lokalne sredine uticala bi na poljoprivrednike, koji bi bili lišeni vrednih resursa za stočarstvo i navodnjavanje useva. Pored toga, toksični koktel hemikalija koji se koriste za vađenje litijuma iz zemlje takođe bi se mogao uliti u obližnje reke, potoke i zalihe vode. Upravo se takva vrsta katastrofe dogodila 2016. godine na reci Liki na Tibetu, gde su rudarske akcije kontaminirale vodu i rezultirale hiljadama mrtvih riba i brojnim slučajevima trovanja goveda. Međutim, Rio Tinto još uvek nije otkrio koju će tehnologiju koristiti za vađenje litijuma iz jadarita. Budući da ruda u ovom regionu ima jedinstveni sastav, tehnologija ekstrakcije je još uvek nepoznata i testira se u Centru za tehnološki razvoj Bundoora u Melburnu, Australija.

Nejasni troškovi istraživanja i pripreme rudnika litijuma

Jedno od najproblematičnijih pitanja u vezi sa projektom Jadar su zbunjujuće brojke koje se odnose na dosadašnje ulaganje Rio Tinta u istraživanje. Prema nekim izveštajima iz 2016. godine, Rio Tinto je uložio 60 miliona USD, ali je 2015. godine izvestio da je već uložio 70 miliona evra u istraživanje. U 2019. prijavili su ukupnu investiciju za istu namenu od 200 miliona USD, dok su u julu 2020. izjavili da su uložili 250 miliona USD.

U julu 2020. godine, Rio Tinto odobrio je dodatnu investiciju od skoro 200 miliona USD za dalji razvoj projekta Jadar. Trenutno u fazi Studije izvodljivosti projekta, tim je usredsređen na kompletiranje tehničke dokumentacije, završetak Studije o resursima i rezervama u skladu sa srpskim propisima i dobijanje potrebnih dozvola i kupovinu zemljišta.

Upitno učešće države

U julu 2017. godine potpisan je memorandum između Rio Tinta i vlade Srbije, koju je zastupala premijerka Ana Brnabić, kojim je potvrđeno da će proizvodnja litijuma započeti 2023. godine. Iako postoji visok nivo institucionalne podrške potpuno privatnoj rudarskoj kompaniji, vlada Srbije je ipak odlučila da iskoristi vladine i druge državne kapacitete kako bi olakšala dobijanje dozvola, tvrdeći da je projekat „u javnom interesu“. Ovo predstavlja nezakonitu administrativnu podršku. Ova klasifikacija projekta takođe je rezultirala indirektnom finansijskom podrškom Rio Tintu u dobijanju potrebnog zemljišta i imanja za razvoj projekta.

Vlada takođe planira da pruži infrastrukturnu podršku projektu u vidu ulaganja u uklanjanje regionalnih puteva, izgradnju novih puteva, obezbeđenje mreže visokog napona, priključka za gas, a najrazornije od svega je obezbeđivanje vode iz reke Drine u velikim dnevnim količinama.

Srpska nevladina organizacija Koalicija za održivo rudarstvo (KORS) već je podnela ustavnu žalbu navodeći da je pribavljanje zemljišta i imanja za rudarstvo ekskluzivna privatna delatnost koja je stekla status javnog interesa, što je očigledno u suprotnosti sa Ustavom Srbije i evropskim standardima o državnoj pomoći.

Vlada je 26. novembra 2020. godine osnovala vladino telo koje će nadgledati projekat. Ovu grupu čine ministri, državni sekretari, predstavnici Loznice i javnih preduzeća, koja su članovi ili bliski saveznici vladajuće stranke i zbog toga je malo verovatno da će osporiti autoritarne i nedemokratske odluke koje se donose, i nije verovatno da će biti bilo kakve stvarne ili demokratske diskusije o alternativama.

Stanovnici nisu informisani

Stanovnike na koje će projekat uticati, posebno u selima u opštinama Loznica i Krupanj,

vlada ili Rio Tinto nisu pravilno informisali o projektu. Iz sekundarnih izvora saznali su da se priprema veliki projekat koji bi mogao ugroziti njihov život i životnu sredinu. Otkrili su da su najavljene javne konsultacije za ovaj strateški plan, ali niko od građana nije obavešten o tome.

Krajem novembra 2020. godine, niko od predstavnika zainteresovanih NVO ili lokalnog stanovništva nije pozvan da učestvuje u detaljnom procesu procene izvodljivosti. Štaviše, Rio Tinto i vlada Srbije nisu sprovedi nijednu socioekonomsku studiju o razvojnim scenarijima bez rudnika, niti studije o tome koliko će potencijalno poljoprivredne proizvodnje biti izgubljeno i troškovima toksina koji će ući u vodu, hranu, vazduh i tlo u regionu.

Kada su saznali za planove Rio Tinta, stanovnici su brzo preduzeli akciju pokušavajući da zaustave projekat. Još uvek osećaju negativne uticaje obližnjih rudnika olova i prerađivačkih postrojenja, od kojih je većina zatvorena više od jedne decenije. Oni veruju da je nemoguće da takve destruktivne industrijske aktivnosti koegzistiraju sa raznolikom, visokokvalitetnom poljoprivrednom proizvodnjom na koju se oslanjaju za sticanje prihoda.

Građani uzvraćaju

Uprkos organizovanim pretnjama Rio Tinta i vlade, raste protivljenje građana u Loznici i širom Srbije. Početkom oktobra 2020. otprilike stotinu građana protestovalo je ispred informativnog centra Rio Tinta u Loznici, zahtevajući da se održi referendum pre otvaranja rudnika. Nekoliko organizacija izdalo je proglase zahtevajući obustavljanje svih istraživačkih, administrativnih i pravnih postupaka i aktivnosti u vezi sa izgradnjom rudnika; napuštanje projekta eksploatacije litijuma; i povlačenje odluka o prostornom planu posebne namene za Jadar.

Jasno je da će ovaj projekat imati prekogranične efekte ako krene dalje, zbog svog položaja u blizini granice sa Bosnom i Hercegovinom i činjenice da se Jadar uliva u reku Drinu, koja se nastavlja u BiH.

KORS i nevladine organizacije Zaštite Jadar i Rađevinu o tome su obavestili aktiviste nevladinih organizacija iz BiH, a na jesen 2020. godine ovi aktivisti pozvali su vladu BiH da zahteva prekograničnu EIA, pošto bi otpad iz rudnika, koji bi Drina iz Srbije nosila, tada zagadio obradive površine u BiH.

Vlada Srbije ignorisala je masovno protivljenje građana i nastavila je da saraduje sa Rio Tintom i održava diplomatske sastanke sa predstavnicima Ujedinjenog Kraljevstva, Australije, Sjedinjenih Američkih Država, Svetske banke i predstavništva EU u Srbiji, koji takođe podržavaju projekat.

Ako sve bude išlo po planu, izgradnja rudnika trebalo bi da počne 2022. godine. Rio Tinto je

započeo aktivnosti na kupovini nekretnina (kuća i zemljišta) na lokacijama na kojima planira da otvori ulaz u podzemni rudnik i pogon za preradu (reč je o oko 40 domaćinstava), tako da može započeti građevinske radove odmah nakon konačne odluke o izradi projekta. Namera nije korišćenje eksproprijacije, već pribavljanje potrebnog zemljišta po dogovoru. Međutim, tokom ovih kupovina Rio Tinto je rekao vlasnicima da će, ako zemlju ne prodaju po ponuđenoj ceni, biti ekspropirisani. Ovo pojačava zaključak da Rio Tinto ima preferencijalni status kod vlade Srbije i da direktno manipuliše i koristi administrativnu moć države u svoju privatnu korist.

Izvor: bankwatch.org